

פסיכיאטריה והלכה / הרב שלמה אבינר*

הבדל עקרוני בין הגישה המצמצמת של חז"ל לבין הגישה הרחבה של המטפלים הפסיכיאטריים

ראשי פרקים:

- א. מבוא
- ב. הגדרת השוטה
- ג. מודל רפואי מול מודל הלכתי
- ד. התנהגות ופשרה
- ה. רמיסיה, החלמה ושיקום

א. מבוא

לעתים הגבול בין דרכי התנהגות פסיכופתולוגיות פתולוגיות לבין אלה המקובלות הינו דק מאד. הרמב"ם רמז לה באמוריו: "וזכר זה לפי מה שיראה הדין, שאי אפשר לכונן הדעות בכתבב". משום כך נדרשת הערכה נקודתית בכל מקרה ומקורה.

ראויאמין לזכור שדברי רבוינו "אין לא דברי רופאים" ולא דברי רפואיים? אלא הם הנחיות משפטיות במסגרת הלכתית. רשי הגידר זאת בבירורו: "אייזה שוטה האמור בכל מקום שפטור מן המצוות ומון העונש, ואין קניינו קניין, ואין ממכוּרו ממכר".

ב. הגדרת השוטה

התלמוד אינו בניו במערכת כללים מופשטים, אלא יש בו ניתוח ביקורתי מעורר מתחשבה של דוגמאות מעשיות. למשל, על השאלה "אייזה שוטה?" עונה הברייתא "היווצה ייחידי בלילה, והלון בבית הקברות, והמקרע את כסותו". בברייתא אחרת, הוסיף חז"ל עוד הגדרה: "המאבד כל מה שנונתnis לו".

* נדפס באסיה עג-עד.

1. רמב"ם, הלכות עדות, פרק ט, הלכה ז.
2. תשובה רב שרירא גאון, אוצר הגאנונים ברך י, על גיטין סה, ב תשובה שעז.
3. חגיגה דף ג, ב.
4. תוספთא תרומות פ"ג הלכה א, הובאה במסכת חגיגה ג, ב.
5. הובאה במסכת חגיגה, שם.

נחלקו הראשונים אם סימנים אלו הם הסימנים הבלעדיים או שהם מוהים דוגמאות בלבד. לדעת הרוב שמחה משפיירא⁶, ותבריו⁷, אין אמת מידת לקביעה איזהו שיטה חוץ מדוגמאות אלו.

הרמב"ם⁸ וסייעתו מאידך, כתבו שהן דוגמאות בלבד. لكن גם כל התנהגות דומה נחשבת כסימן של שנות. וכן כתוב להלכה: "כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד אפילו בדבר מען הדברים - אף שהוא מדבר ושואל עניין בשאר דברים, הרי זה פסול (לעדות) ובכלל השוטטים ייחשב".

ראוי לשים לב כי הגדרתו של הרמב"ם אינה גדרה חדה ומדויקת. מסיבות דומות גם משפטנים ופסיכיאטרים מתקשים בהגדרת הגבול בין רפואת שכל, התנהגות תמהונית, והפרעות פתולוגיות קלות. לעומת זאת, כאשר מדובר בהפרעות פתולוגיות חמורות, אין אדם צריך להבחין בין גזונים פסיכולוגיים דקים, אלא הרי הוא עומד נוכח התנהגות שונה ביותר שכיל אחד מסוגל לאבחן. ניתן, למשל, לכך, להתייחס לעיתים קרובות לנויוโรזה כאלו פחד טפשי לא פתולוגי באותם מקרים בהם התנהגות הנויוโรזית אינה שיטה הרבה מן המקביל.

ג. מחלות נפש: מודל רפואי מול מודל הילכתי

ניתן לזראות, אם כן, כי המודל של הפרעות נפשיות בתלמוד אינו זהה למודל הפסיכיאטרי. חכמים לא עסקו בפסיכיאטריה קלינית, אלא במשמעות המשפטית הילכית של מצבים נפשיים שונים. במקרים אחדות: המודל של חז"ל אינו רפואי, לא נועד לאבחן לשם טיפול, וכן אינו מאפשר אבחן קליני. לעומת זאת, מטרת הגדרה משמעותית לעניין מעמדו החברתי-משפטית של היחיד. לעומת זאת, מטרת המודל הקליני הוא אבחן טיפול. משומך בכך, מעצם טبعו הוא נועד להרחבת כמה שיטות מקרים הנינתנים להבנה וטיפול.

מכאן נובעת תוצאה מעניינת שאדם יכול להחשב כחוליה נפש מבחינה קלינית טיפולית, כאשר באותה שעה הוא ייחשב כפיקח מבחינות מעמדו החברתי, המשפטי והילכתי. לכוארה זו התוצאה הבריאה ביותר עבור הפרט הסובל.

6. הובא בבית יוסף סי' קיט.

7. הלכתה עדות, פרק ט, הילכה ט.

8. ראה משפטי הדרות, שם.

ד. התנהגות ופשרה כאמור, האבחן הילכתי של הפרעות פסיכיאטריות חמורות בניו על סימפטומים, כגון נתיחה בעלת טעם מCKERי (לינה בבית הקברות), התפוררות של קשר חברתי (הווצה יודי בלילה), נתיחה כפיטית לאבד אתרכושו (וזה מקרע את כסותו), או אי-יכולת לשמר על חפציו (המאבד כל מה שנונתנים לו). לפי דעה אחת בתלמוד¹⁰ כל אלה מצבריםם, ולכן שיטה צריכה להציג את כל הסימפטומים. אחרים¹¹ מיטילים בויה ספק כיון שבכל אחד מסימפטומים אלה די חריג כדי לסמן נכות נשנית. גם הדעה האחרונה מודה שם המשעה החരיג ניתנת לפרשנות הגיונית סבירה, או איןנו מעד על חסר דעת. והויכוח הוא רק כאשר הפרשנות הניתנת להצדקת המשעה החരיג היא דחויקה. גם או סוברת הדעה הראשונה כי מאוחר ואפשר לפרש סימפטום אחד באופן מקל, למשל: הוא אין בבית הקברות כדי לקבל השפעה מיסתית ("כדי שתשרה עליו רוח טומאה"); הוא יוציא יודי בלילה כיון שהוא סובל מתועפה נדירה של גלי חום ("גנדרייפס", עי"ש ברשי)¹² והוא מרגיש צורך להתקדר מעט; הוא מקרע את כסותו, יתכן והוא שוקע במחשות עמוקות או מוטרד מבויות קשות. או שהוא קולוס", דהיינו במצב של דיכאון תגובתי חמור.

למרות שפירושים אלה נראים רוחקים, לשיטה זו הם הובאו בחתובן גם כדי לצמצם את תיוגו של אדם חובל ממחלה נשנית. על מנת ליצמצם את היקף התיוג, מתייחסים לתנהגות החരיג באופן מקל. אפילו אדם נורמלי עלול להשתחף בטקסים של כתות מזרות. אם הווצה יודי בלילה לא יוגדר כפסיכוטי פסול דין, אלא כמו שסובל רק מחדרה, או שהוא ניצל מהיות מותיג כשותה ופסול דין. לפיכך, לדעה אחת בתלמוד, סימפטום אחד אינו מספיק מחד וניתן לפרשו באופן מקל.

במלים אחרות: יש הבדל עקרוני בין מטרת האבחנה של הקליני לבין מטרת האבחנה של חז"ל. מטרת המתפל הפסיכיאטר היא להגיע לאבחנה מוקדם ככל האפשר על מנת לטפל בחולה, למנוע הידרדרות במצבו, ליצבו ולנסות לרפאותו.

מטרתם של חז"ל, היהת כאמור אחרת. חז"ל רצוי לקבוע את היקו המפידי בין כשיר לבין שיטה ברמה מחרימה יותר, כדי למנוע מקרים רבים של הרחיקת הפרט מן החברה. ההחלה שאים מוגדר כשותה ובכך איןנו מראה יותר חלק מן חברה, וכך הוא פטור מחויבים משפטיים והילכתיים, מהייבת זהירות רבה מאוד ושיקול דעת רגש כדי שתוכל להיות מוצדקת. כמו כן במקרים רבים היא עלולה לעורר רגשות והילכתי. לבוארה זו התוצאה הבריאה ביותר עבור הפרט הסובל.

עזים של התנהגות חברתיות ועלולה להחיש את התמוטותו של החולה.

10. רב הונא, חנינה ג, ב.

11. ר' יהונתן בוגרא שם.

ה. רמיסיה, החולמה ושיקום חכמיינו ציטטו דוגמא של מי שהוא "עתים חלים עתים שוטה", ואמרו¹²: כשהוא חלים, הרי הוא כפיקה לכל דבריו. כשהוא שוטה, הרי הוא שוטה לכל דבריו. בשעה שהוא שפי, הרי מעמדו החברתי-משפטית הוא במצבו של אדם בריא. מצב משתנה זה במעמדו של השוטה, איןנו הדוגמא-היחידה. דוגמא נוספת ניתנת לראות במצבו של חוללה אפליפטי, שתיארו הרמב"ם¹³: "הנכפה, בעת כפיתה, פסול לעדות). ובעת שהוא בריא כשר. ואחד הנכפה מזמן לאמן או הנכפה תמיד بلا עת קבוע, והוא שלא תהיה דעתו משובשת תמיד, שהרי יש שם נכפים שגם בעת בריאותם דעתו מיטרפת עליהם. וצריך להתיישב בעדות הנכפים הרבה".

דוגמה נוספת למעמד משפטי משתנה של החולה, מצינו בגמרא¹⁴: מי שאחוו קורדייקוס¹⁵ ואמר "כתוב גט לאשת" לא אמר כלום. שהרי אין דעתו מושבת בזמן שאחוו בקורדייקוס ולכון אין תוקף לאמירותו.

כללו, אדם צריך להיות כשיר גם בזמן הציווי לכתב את הגט וגם בזמן מסירת הגט לאשה. מכל מקום, לדעת ריש לקיש מי שאמר "כתבו גט לאשת" ואחוו קורדייקוס, למרות שבזמן מתן הגט הוא עדין איןנו ברמיסיה (הפוגה), בכל זאת ניתן למלא את הוראותו ולהתגط לאשתו. הסיבה לקולא זו היא כי מעמדו של חוללה הקורדייקוס דומה מאוד למעמדו של אדם ישן. בשני המקרים הוא איןנו נמצא בהכרה צלולה, ובשני המקרים המצב הזה הוא זמני. היישן אמרו להתעורר וחוללה הקורדייקוס אמרו לקבל תרופה ולוחזר להכרה צלולה¹⁶. לעומת סובר ר' יותנן¹⁷ שיש הבדל בין אדם ישן לבין חוללה קורדייקוס. מי שיישן ומתעורר בכוחות עצמו איןנו דומה למי ש"מתעורר" רק בעוזת טיפול

על כל פנים, הכל מודים שככל מי שמבריא אחריו טיפול רפואי, במצב החולמה הוא חוזר להיות מוגדר כבר דעת, אין לתifygo או להפלתו לרעה, והוא כשיר מבחינה הلقחית המשפטית ככל אדם בריא.

12. מסכת ראש השנה, כת, א.

13. רמב"ם פרק ט מהלכות עדות, הלכה ט.

14. מסכת גיטין ט, ב.

15. הרמב"ם (בפירוש והמשנה, גיטין ז, א) פירש שקורדייקוס הוא "חוללי מתהדר ממילוי חרדי המזהה, ומתבלבל הדעת מפני קר, וזה מן ממיין חוללי הנופל". טרם הבנתי את דברי הרמב"ם. אולי מדויב בתסומנות הקשורה יותר לחוץ מקומי ווך גולגולתי.

16. גיטין ע, ב.

17. בגמרא שם.